

Lejreeggen og dens Oldtidsminder.¹⁾

Af *Arthur Fang.*

For 20—30,000 Aar siden, da den sidste Istids, den baltiske Isstrøms, vældige Masser stod i Begreb med at forsvinde, er Egnen omkring Lejre i sine Hovedtræk blevet udformet. Meget tyder paa, at Isen netop her længe har væltet sig frem og tilbage, inden den har besluttet sig til sit sidste store Tilbagetog i sydlig Retning bort fra Sjælland. Det stærkt bølgede Landskab, der hæver sig op mod de storslaaede Bakker i Gevninge Overdrev, er et synligt Resultat af Isens Bevægelser; vældigt har den rodet op i Undergrunden, og store Sand-, Grus- og Stenmasser har den aflejret af de mægtige Forsyninger, den havde med sig fra sit Hjemsted. Hver en Sten paa Mark og ved Strand her i vort Land hører hjemme enten i Norge, i Sverrig eller i Østersø-Trakten. De store Aadale fortæller om de rigelige Smeltevandsmasser, der skulde føres af Sted; overalt i Landskabet har Isen sat sine stærke Spor. Herthadalen, der vel at mærke ikke blot er den lille Sænkning inde i Skoven med det saakaldte »Stenalter«, men er hele den lange, ejendommelige Dal, der fra Herthadalshuset skærer sig dybt ned gennem Bakkerne og løber i næsten lige Linie, til den munder ud paa Markerne ved Lejre, er et Værk af Smeltevandet. Hestebjerget er et Brudstykke af en Aas, der kan forfølges nordpaa hen mod Lejre Mølle og sydpaa ned til Bregentved og Gammerød; den er i Afsmeltningstiden dannet af en Flod, der har løbet i en Tunnel under Isen.

¹⁾ Efter et Foredrag, holdt ved Historisk Samfunds Udflugt til Lejre 4. Juli 1922.

Det var et barskt og aabent, koldt og fugtigt Danmark, Isen havde skænket; livløst og øde laa det hen. Men længe varede det ikke, før haardføre og taalmodige Planter — Arter, der nu findes i arktiske Egne — fandt beskedne Voksesteder i al den megen Sten, Grus og Ler. I Aartusindernes Løb bedres Klimaet, Plantevæksten bliver rigere, og mere og mere udfolder Dyrelivet sig. Fra denne Tid, den første Skovtid, hvor Birk og Bævreasp er de fremherskende Træer, har vi Fund, der tyder paa, at Mennesket har levet i Danmark. Her tænkes paa den bekendte Pilespids fra Nørre Lyngby, som Geologen Dr. *N. Hartz* i 1913 fandt i et Lag fra Bævreaspperioden, samt Fund af bearbejdede Rensdyrtakker, bl. a. en i Horns Herred. Dog først fra en meget senere Tid har vi helt sikre Spor af Mennesker her i Landet. Klimaet har i Mellemtiden stadig bedret sig, det er blevet baade varmere og mere tørt. De første lette Skove er blevet afløst af Fyrreskove; Stammer fra disse vil man ofte støde paa dybt nede i vore Tørvemoser. Landet har hævet sig meget stærkt, saa Jylland ved en Landbro staar i Forbindelse med Sverrig, og Østersøen danner en Indsø. Indenfor denne Periode falder vor første kendte Kultur, Mullerupkulturen, opkaldt efter Fund af ældgamle Bopladser i Mullerup Mose ved Tissø. De fundne Redskaber af Sten og særlig mange af Ben viser, at vore ældste Forfædre har levet yderst primitivt som Samlere, Jægere og Fiskere.

Den følgende store Periode i vort Lands Udviklingshistorie har et ganske andet Præg. Egen, der allerede i Fyrretiden havde vundet Fodfæste, bliver nu det fremherskende Træ. Det tørre og varme Klima er blevet varmere og fugtigt. Men hvad der endnu mere giver Landet et helt ændret Udseende, er de store Sænkninger, der lidt efter lidt indtræder. Fra sit før saa højtliggende Stade sænkes store Dele af Danmark ikke alene til sit nuværende Niveau, men endog langt under dette, saa at store Strækninger, der i vore Dage er Land, bliver sat under Vand. Da Sænkningen var paa sit højeste, laa Strandlinien inde i Roskilde Fjord 10—15 Fod højere oppe end nu om Stunder. Det tilbageværende Land havde herved faaet et

endnu mere indskaaret og udtunget Udseende end i vore Dage. Et Sund gik tværs over Horns Herred syd for Nordskoven, et andet Sund skilte Selsø-Østby Land fra Horns Herred, saa Selsø var en veritabel Ø. Kun Halvdelen af Bognæs svømmede som en Ø i Fjorden. Over de to Kattingesøer gik en Fjord ind i Buesø og Svogerslev Sø. Denne Fjord stod atter i Forbindelse med den indre Del af Roskilde Fjord og med Bognæs-Bugten, men derimod ikke — som man tidligere har ment — med den anden store Fjord, der fra Lyndby Strand gik ned over Gevninge, ned til den nuværende Holbæk Landevej og op mod Kattinge.

Disse Forhold er blevet oplyst gennem Undersøgelser, foretaget i Aarene 1890—91 af Geologen Dr. K. Rørdam, og herved er den tidligere og kun løst opbyggede Antagelse, at begge de nævnte Fjorde er gaaet helt ned til Lejre By og har staaet i Forbindelse med hinanden, blevet afkræftet og med dem Fablerne om de særlig gunstige Besejlingsforhold til Lejre.

I den første Del af denne Periode, der kaldes Litorinatiden, falder vor næstældste Kultur, Ertebøllekulturen, opkaldt efter den store Ertebølle-Køkkenmødding syd for Løgstør, den største og bedst undersøgte af de mange Skaldynger, der findes i vort Land. I en Afhandling i Aarbogen for 1919 har den unge Arkæolog Magister *Therkel Matthiessen* optalt ikke færre end 104 Dynger alene i den sydlige Del af Roskilde Fjord, og der har utvivlsomt været mange flere.

Til Opdagelsen af eller rettere Udfindelsen af, hvad Køkkenmøddingerne var, er Lejres Navn uløseligt knyttet. I 1848 blev nemlig den bekendte Lejrekommission, bestaaende af Geologen *Forchhammer*, Zoologen *Japetus Steenstrup* og Arkæologen *Worsaae*, nedsat af Videnskabernes Selskab til Undersøgelse af de mærkelige Skalsamlinger, der findes mange Steder ved vore Kyster, for det meste højt over den nuværende Vandstand. Hvad de var, vidste ingen, og forskellige Gisninger havde været forsøgt, bl. a. at de var opkastet ved Bølgeslaget. Efter nogen Tids Undersøgelser baade i Lejreegnen og andre Steder i Landet kunde den geniale *Worsaae* konsta-

tere, at Skaldyngerne var Affaldsdynger efter Fortidens Mennesker. Da der rundt om i Verden, i Frankrig, Portugal, Japan og Amerika baade ved Stillehavs- og Atlanterhavskysten, findes lignende Skaldynger, var Lejre-Kommissionens Udredelse en af dem, der vakte Opsigt i hele den videnskabelige Verden, og Ordet Køkkenmødding blev optaget i de fleste fremmede Sprog som Benævnelse paa disse mærkelige Kulturrester.

Ertebøllekulturens Mennesker har ikke staaet særligt over Mullerupkulturens, de har levet stillestaaende paa det primitive Samler- og Jægerstandpunkt uden Udsigt til Videreudvikling.

Der maatte en Impuls til udefra for at bringe vore Forfædre det store Ryk fremad og op i den Kulturform, der endnu danner Grundlaget for vor Civilisation, nemlig Agerbrug og Kvægavl. Fra den store Moder Asien, den vældige Folkefrembringer og Kulturskaber, der uophørlig har gydt nye Menneskemasser og nye Kulturer ud over Jorden, er ogsaa Kendskabet til Kvægavl og Agerbrug kommet. Enten er det naaet her til Landet gennem Indvandring af nye Stammer, der hurtigt ved deres kulturelle Overlegenhed har underlagt sig de gamle Beboere, eller ogsaa har den nye Kulturform forplantet sig fra Land til Land.

Ved Lejre findes der et meget interessant Vidnesbyrd om denne dybt indgribende Ændring i vort Folks Levevis, en Ændring, der sætter et af de allerstørste Skel i Kulturhistorien, idet Mennesket fra at være omstrejfende Samler og Jæger nu bliver fast bosiddende og derfor faar Muligheder for en højere Udvikling.

Under sine Undersøgelser i 1890 havde Dr. Rørdam paa Skraaningen ned mod Lejre Aa omtrent lige overfor Orehøj Gaard opdaget en Køkkenmødding, der syntes at have et andet Indhold end de ude ved Kysten. I 1897 lod Nationalmuseet ved Inspektør *Carl Neergaard* med flere Videnskabsmænd foretage en fuldstændig Undersøgelse af denne Dyng. Den var lille af Omfang og ikke videre tyk i Laget, men af saa meget des større Interesse, idet den afgav tydelige Vidnesbyrd om den nye Kulturs Indtræ-

gen. Mens man i den ældre Stenalders Dynger kun finder Knogler af vildt levende Dyr, konstaterede man her for første Gang Ben af tamme Dyr, nemlig Svin, Faar og Oxe; endvidere fandt man Knogler af det udprægede Markdyr Haren, og som et endeligt Bevis for, at Menneskene nu ogsaa kendte til Agerbruget, fandtes der paa flere af Lerkarskaarene i Dyngen Aftryk af Korn og Avner af Hvede og i Jordlaget et Brudstykke af et enkelt forkullet Korn, vistnok Hvede. Under Navnet Lejredyngen er dette mærkelige Kulturminde alle arkæologisk interesserede bekendt.

Medens Køkkenmøddingerne ude ved Kysten med de for disse karakteristiske Redskaber og Dyrelevninger tilhører den saakaldte ældre Stenalder, henregnes Lejredyngen til den yngre Stenalder, der udmærker sig ved højtudviklede Flintredskaber og -Vaaben, mest slebne eller af en Tilhugning, der ofte kan betegnes som høj Kunst, skøntformede, ornamenterede Lerkar og sidst, men ikke mindst, de storlaaede Begravelser: Dysserne og Jættestuerne.

Det nordligste af de Oldtidsminder, der samler sig omkring Lejre By, den saakaldte Harald Hildetands Høj, er en Langdysse, der desværre er efterladt os i temmelig ødelagt Stand. En meget smuk Dysse, den saakaldte Hellesten, ligger tæt ved Jernbanelinien syd for Dellinge Mølle. Et Stykke øst for Lejre By findes en udgravet og delvis ødelagt Jættestue, der, skønt den ikke er særlig stor og en Ruin, dog virker smukt. For slet ikke at tale om et af vort Lands prægtigste Oldtidsminder, den herlige Jættestue i Øhm.

De smukke Høje uden synlige Stenprydelser, hvoraf der findes flere i Lejreegnen, kan være fra den yngre Stenalder, blot er Stensætningen skjult ved en senere Begravelse, men sædvanlig karakteriseres de som Broncealder-Høje og maa i hvert enkelt Tilfælde undersøges for at afsløre deres Hemmelighed.

Selv Jernalderen, der ikke har efterladt mange jordfaste Minder, har maaske et ved Lejre, dersom den ejendommelige Stenkreds paa Ravnshøjgaards Mark er Resterne af en saakaldt Skibssætning, en Opstilling af Sten

i Vikingeskibets Form som Mindesmærke for en stor Sø-konge.

Mens Naturen tidligere alene har været bestemmende for Danmarks Udseende, begynder Mennesket, da det i den yngre Stenalder er blevet Kvægavler og Agerbruger, i høj Grad at være medbestemmende. Hverken Mullerup- eller Ertebøllekulturens spredte Menneskeflokk har ifølge deres Levevis haft Interesse i at gribe ind i Naturens Gang; den Smule Træ, de har haft Brug for, har hverken gjort fra eller til i de uendelige Skove, der dækkede Landet lige ned til Kysterne. Det var Skoven, der før havde Magten; med den nye Kultur tog Menneskene den. Først er det rimeligvis gaaet ud over Kratskovene ved Vandløbene, da Kvægbruget krævede udstrakte Engarealer; men samtidig har Ild og Økse saa smaat begyndt at gøre lyst i Skovene, hvor Markerne nu skulde have deres Plads. Uden her at komme ind paa det store Emne Stednavnene, og hvad de fortæller om Landets Bebyggelse, blot dette: alle Forskere synes enige om, at Bynavne paa »inge« er de ældste; i en Søgen efter Sammenhæng føres man da uvilkaarlig fra Lejredyngens Mennesker til de Samfund, der i Gevninge og Kattinge fandt rigelig Græsning for deres Hjorder og Plads nok til en Tid at udsaa Kornet i en Mark for, naar denne var rovdrevet, at svide et nyt Stykke Skov og udlægge en ny Mark. — Og ned gennem Tiderne til vore Dage fortsættes Bevægelsen: Menneskene, der gør sig Naturen underdanig, Skoven, der maa vige for Marken. Og havde Lejreegngen ikke haft sine Bakker, der har vanskeliggjort Opdyrkning, og havde Grevskabet Ledreborg ikke været, saa havde vel Menneskene ogsaa her faaet Bugt med mere Skov, end godt var.

Lige ned til Oldtidens Slutning i Jernalderen er det kun Naturen, Mindesmærkerne og Oldsagerne, der fortæller om vore Forfædre, og selv om lydhøre Videnskabsmænd heraf har kunnet udfinde forbavsende meget, saa er der dog eet, der mangler, og det vigtigste: Menneskets Røst. Den lyder første Gang ud fra vore herlige Oldsagn som en

dunkel, men skøn og vis Tale, og blot det, at det er selve den menneskelige Røst, giver straks hele Billedet Liv og Blod. Som levende Tradition har disse prægtige Sagn fra vor Oldtids sidste Dage forplantet sig fra Slægtled til Slægtled, indtil de i Middelalderen fandt Mænd som *Saxo* og *Snorre*, der optegnede dem og derved skænkede os en Skat, som vi forhaabentlig altid vil forstaa at værdsætte. Som et gyldent Morgengry lyser disse gamle Sagn over vort Lands Historie.

Tit og ofte er der gjort Forsøg paa at plukke dem itu og klemme dem ind i Aarstallenes tørre Ramme, men den nyeste Tid har atter faaet Respekt for dem, man forsøger ikke mere at lave Historie og Kronologi paa dem, men lader Sagn være Sagn.

I alle Sagnene fortælles det, at Danmark, der dengang strakte sig fra Slien og op til Smaa'lands uigennemtrængelige Skove, stod under en Overkonge, der havde et Hovedsæde, og dette bærer Lejres Navn. Saxo kender ikke mindre end et halvt Hundrede Lejrekonger før Vikingetidens Begyndelse, deraf lader han tyve leve før Kristi Fødsel, og denne Begivenhed henlægger han til Frode Fredegods lykkelige Dage.

Det er nemlig denne Kong Frode og selve Lejres Navn, der klinger os i Møde fra det gamle, navnkundige Kvad Grottesangen, der findes i den herlige Samling af gamle Sange, der kaldes den ældre Edda.

Der bliver en Dag i Danmark fundet to vældige Kværnstene. Alt kunde de male, Guld og Lykke, Fred og Herlighed, men ingen kunde svinge Grotte, som Kværnen hed. Da køber Kong Frode i Sverrig to kæmpestærke Jættekvinder, Fenja og Menja, og sætter dem i Møllen at drage Kværnen; og nu maler de Dag og Nat Guld og Herlighed til Kong Frode, men — og her lyder Digtets vise Tale — selv Kong Frode forstod ikke at holde Maade, han undte ikke Fenja og Menja hverken Rist eller Ro, og da blev de store Piger vrede; først spaar de Kongen hans Undergang i Krig, og saa lægger de al deres Harme og alle deres Kræfter i Kværnen:

Møerne malte
i mægtig Vrede,
vare unge
i Jættevrede.

Stokkene skjalv,
og Bundladet styrted,
brudne brast
de brede Stene.¹⁾

Selve Jordskorpen revnede, og Jættekværnen sank i Havet, og over den hvirvler Bølgerne endnu i Malstrøm.

At Lejre har vundet uvisnelig Berømmelse gennem de gamle Sagn, er ikke at undres over, naar det i et af de ældste og skønneste sættes i Forbindelse med selve Sjællands Tilblivelse og de gamle Guders Fremkomst. Her tænkes paa Snorres Beretning i Ynglinga-Saga, der indleder hans Heimskringla, og hvori der fortælles om Odin og hans Følge, der helt inde fra Asien kommer til Danmark gennem Garderige og Saxland og tager Ophold paa Fyen, hvor han skal have anlagt Odense (Odins Vi el. Odins Helligdom). Herfra sender han Gefion nordpaa for at søge efter nyt Land. Hun kommer først til Kong Gylfe i Sverrig, der gav hende Land, derefter rejste hun til Jaatnernes Hjem og avlede der fire Sønner med en Jaatun; dem omskabte hun til Okser og spændte dem for Ploven og udpløjede, saa det røg af Dyrene, »Danmarks nye Øgning«, et Stykke Land, som hun drog ud i Havet vest paa lige overfor Odins Ø. Dette nye Land blev kaldet Selund, og der boede Gefion siden. Odins Søn Skjold fik hende til Hustru, og de boede i Leidra. Der, hvor hun pløjede, ligger nu Laagen-Sø (det gamle Navn for Mælaren), og Næssene paa Sjælland svarer til Fjordene i Laagen. — Fra Skjold og Gefion nedstammer de berømte Skjoldunger.

Skjoldunge-Stammen tæller en lang Række store Konger; blandt de ældste træffer vi Roar og Helge, Sønner af Kong Halvdan og begge selv Konger i Danmark, idet Helge raadede over Havet og Roar over Landet. Det er denne Kong Roar — som maaske har været en historisk Person, Beovulfdigtets Hrodgar —, der lader det ubekvemst beliggende Høgekøbing flytte ud til Isefjord ved en dejlig Kilde og kalder den nye By efter sig og Kilden: Roskilde.

En Søn af Helge er Rolf, der bliver den navnkundigste

¹⁾ Oversættelsen i Danmarks Riges Historie, 1. Bind.

af alle de Sagnkonger, hvis Navn er knyttet til Lejre. Det vil føre for langt at komme ind paa Fortællingerne om Rolf Krage og hans Hird; her skal kun mindes deres Undergang. Kong Rolfs Svoger, Svenskernes Konge Hjartvar, er med sine Skibe kommet til Lejre under Foregivende af at ville betale sine Skatter. Rolf modtager Svenskerne gæstfrit, og der drikkes tæt i Hallen om Aftenen, dog viser Svenskerne et usædvanligt Maadehold. Mens Rolfs Mænd efter Gildet lægger sig til Hvile, tunge af Mjød, iler Svenskerne til deres Skibe for at væbne sig og angriber derefter Borgen. I den heftige Kamp, der nu udfolder sig, falder Kong Rolf og hele hans Hird, og Lejreborgen gaar op i Luer — for aldrig mere at rejse sig af Asken. — En mere storslaaet Afslutning paa en berømmelig Historie kan selv et Lejre ikke forlange.

Ned gennem Tiderne har Rolfs og hans Kæmpers Navne levet omgivet af Gny og Hæder. Dette skyldes ikke mindst det prægtige Oldkvad Bjarkemaal, opkaldt efter den ene af de to berømte Hirdmænd Bjarke og Hjalte. Det var det gamle Bjarkemaal, Skjalden Thormod sang Morgenen før Slaget ved Stiklestad for at ildne Olaf den Helliges Hær. Der er Rejsning og Lurklang alt i den første Strofe:

Solen stiger,	Vaagner, vaagner op,
Hanens Fjedre suse,	Venneflokke,
Dagværkets Mænd	alle de ypperste
Dont maa øve.	Ædlingens Svende. ¹⁾

Det er de samme Toner, der genlyder i Grundtvigs: Sol er oppe, — Skovens Toppe — glimre alt som Gimles Tag.

— Hele vor Sagnhistorie faar ligesom en straalende Slutningsapoteose i det mægtige Braavalla-Slag, hvor alt, hvad der var af Kæmper i Norden, har sat hinanden Stævne for en sidste Gang at skifte Vaaben, inden en ny Tid oprinder. I Slaget falder Harald Hildetand, og det forekommer næsten symbolsk, naar Saxo fortæller, at Urnen med hans Aske blev ført til Lejre. Thi medens i den følgende Tid Roskilde, den nye By med den nye Kongestol og Ho-

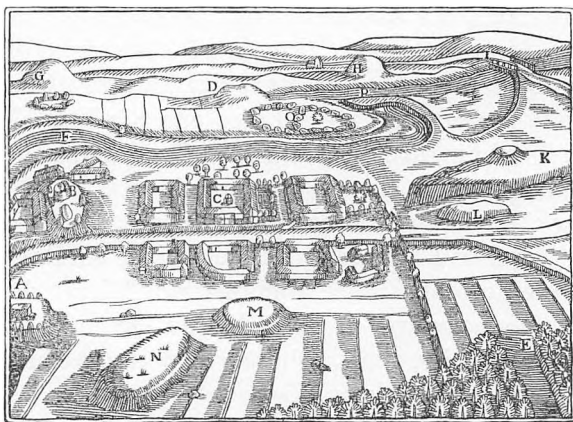
¹⁾ Oversættelsen fra Danmarks Riges Historie, 1. Bind.

vedsædet for den nye Gudetro, stærkere og stærkere træder frem i Historien, svinder Lejre bort i Myternes og Sagnenes Tusmørke, men omstraalet af en Berømmelse, der aldrig skulde svinde, selv om den ogsaa i Aarhundreder ligesom skulde ligge i Dvale.

Det er, som allerede nævnt, først i Middelalderen, at de gamle Sagn, der samler sig om Lejre, bliver optegnet, særlig af Saxo og Snorre. Ingen af disse to Forfattere nævner noget nærmere om, hvor det berømte Kongesæde har ligget; der omtales højst Lejre paa Sjælland. Men der er ingen Tvivl om, at Middelalderens Tradition har henlagt Sagnenes Lejre til de skønne Aadale vest for Roskilde. Man har et utvivlsomt Vidnesbyrd herom hos *Sven Aggesøn*, der i sin lille Danmarkshistorie skriver om Rolf Krage, at han »blev dræbt i Lejre, der paa hin Tid var den navnkundigste Kongsgaard, medens den nu, liggende i Nærheden af Roskilde By, næsten hører til de mest ringeagtede Smaabyer og knap nok har Beboere«.

I henved 500 Aar hører man nu intet om Lejre, før vor første Oldforsker herhjemme — som man nok kan kalde den danske Arkæologis Fader — *Ole Worm*, i 1643 udgav sit Værk »*Monumenta Danica*«, der bl. a. indeholder en Del Afbildninger — mærkeligt naivt udførte — af Mindesmærker og nogle Panoramaer af særlig berømte Egne, blandt disse sidste et Billede af Lejre By og de nærmeste Høje og Dysser. Billedet er nok ubehjælpsomt gjort, men Forholdene er rigtige, saaledes at man den Dag i Dag fortænligen kan benytte det til Vejledning ved Studiet af Lejres Oldtidsminder, og af megen Interesse er det unægtelig at staa med et Billede fra Christian den Fjerdes Tid og kunne konstatere næsten alle de gamle Mindesmærker eller i hvert Fald Rester af dem, der, foruden deres egen Værdi som Mindesmærker, har faaet forøget Interesse gennem en saa gammel litterær Tradition. Maatte det derfor lykkes at bevare de Mindesmærker eller Rester af saadanne, der endnu ikke er beskyttet!

Man maa tænke sig, at Ole Worms Tegner har staaet paa den smukke Mysselhøj og tegnet ikke alene, hvad han har set foran sig, men at han maa have haft »Øjne i Nakken«, thi i Billedets højre nederste Hjørne ser man noget, der skal forestille en Skov, og i denne Begyndelsen til et Indsnit, der bærer Bogstavet E, og i Teksten oplyses det, at E er Ertedal, »en yndig Dal, som antages forud for helliget Gudinden Hertha«.

Ole Worms Lejre-Billede i den formindskede Gengivelse i Traps Danmark*). Bogstaverne lages her i den Rækkefølge, hvori Billedets Angivelser gennemgaas.

E. Ertedal eller Herthadal. K. Hestebjerg eller Kong Dan Mykillatis Gravhøj (nu Hestebjerg). L. Folehøj (nedpløjet). M. Kirkehøj (Tomten kan eftervises). N. Frishøj eller Frisbjerg (Banken med Vandværket). A. Harald Hildelands Gravhøj (fredet Langdyse). B. Dronningestolen (selve „Stolen“ findes endnu). C. Kongsgaardens Plads. G. Stenhøj (nu Ravnshøj eller Ravnehøj). H. Kongs Olufs Gravhøj (nu Nørrehøj eller en Høj nordøstligere). D. Hyldehøj (den nu delvis nedpløjede Grydehøj). O. Stensætninger. E. Lejre Aa. P. Kornerup Aa. I. Maglebro.

Med denne Bemærkning er Ole Worm blevet Grundlæggeren af, hvad man kan kalde Lejres fantastiske Historie. Han skulde blot have anet, hvilke Strømme af Blæk og hvilke Dybder af Spekulation han med Teksten til sit Lejre-Billede og særlig med Bemærkningen om Hertha har givet Anledning til! I Tidens Løb opbyggedes der over den et virkelig storstilet Luftkastel, nemlig hele Historien om Gudinden Hertha og hendes Dyrkelse, som det næppe nok endnu er lykkedes at nedbryde.

*) Gads Forlag har velvilligt udlaant Clichéen til Samfundet.

Vore historiske Kilder indeholder ikke et Ord om nogen Gudinde Hertha eller om nogen Dyrkelse af en saadan Gudinde. Det hele skyldes en i flere Retninger mistydet Udtalelse af den romerske Historieskriver *Tacitus* i hans Bog »Germania« fra Aar 98 efter Kristus. Den indeholder en Skildring af Germanien, det gamle Tyskland, af de Folk, der beboede det, deres Sæder og Skikke. I 40de Kapitel nævner Tacitus syv germanske Folk, der har Floder og Skove til Værn, og skriver:

»Og hos disse Folk enkeltvis er der ikke noget at mærke sig, med Undtagelse af, at de i Fællesskab dyrker Nerthus, det vil sige: den moderlige Jord, og mener, at hun blander sig ind i Menneskenes Færden og kører omkring til Folkene. Paa en Ø i Oceanet findes der en ubesmittet Lund og i denne en indviet Vogn, der dækkes med et Tæppe. Præsten er den eneste, der har Lov til at berøre den. Han mærker, naar Gudinden er til Stede i dette hemmelige Gemme; og mens hun kører afsted paa sin Vogn, som trækkes af Hunøksne, ledsager han hende under dyb Ærefrygt. Da er det glade Dage, og der holdes Fest paa de Steder, hun viser den Ære at komme til og tage Ophold paa; man gaar ikke til nogen Krig og tager ikke Vaaben i Haand; alt Jern er gemt hen under Laas og Lukke; Fred og Ro er det eneste, man da sætter sin Hu til, saa længe indtil Gudinden har faaet nok af at færdes mellem Menneskens Børn, og Præsten derfor bringer hende tilbage til det hellige Sted. Derefter bliver Vognen og Tæpperne og, hvis man har Sind til at tro det, selve Guddommen tvættet i en skjult liggende Sø. Trælle gør Tjeneste derved, dem Søen øjeblikkelig sluger. Derfra hidrører den lønlige Rædsel og den fromme Uvidenhed om, hvad det er, som ingen faar at se, uden han er Døden vis.«¹⁾

Her er altsaa Tale om en Ø i Oceanet med en Lund og ellers ingen Stedbestemmelse og om en Gudinde Nerthus. Skønt man baade i ældre og nyere Tid tydede og tyder dette Ord i de gamle Germania-Manuskripter som Nerthus, opfandt man i det 17. og 18. Aarhundrede Tydnin-

¹⁾ H. H. Lefoliis Oversættelse (1900—02).

gen Herthus, der lettere kunde sættes i Forbindelse med det tyske Ord for Jord, Erde; og snart blev Herthus til Hertha eller Herthe. Endvidere har en ukendt fantastisk Hjerne udfundet, at Øen i Oceanet kun kunde være Sjælland og den hellige Lund kun Herthadalen! Det er saadanne Fantasier, der har faaet Ole Worm — thi han synes ikke at være Ophavsmanden — til om Ertedal at bemærke, at den fordm har været helliget Gudinden Hertha, og forsigtig føje til: »som det antages«. Slet saa forsigtige var senere Skribenter ikke. I 1645 udsendte *Stephanius* sin Udgave af Saxo, og blandt Noterne havde han anbragt Ole Worms Lejrebillede med en noget ændret Tekst. Til Bogstav E skriver han kort og godt: Gudinden Herthas Dal, almindeligvis kaldet Ertedal. Udviklingen er foregaaet hastigt og kraftigt; nu er Stedets Navn fastslaaet som Gudinden Herthas Dal, det er kun uvidende Bønder, der kalder det Ertedal, og ethvert Spor af Worms forsigtige Antagelse er forsvundet. Det endnu manglende Led sørger den senere Skribent *Resen* for, idet han i sit »Atlas Danicus« med den største Selvfølgelighed sætter Tacitus og Herthadalen i direkte Forbindelse med hinanden.

Dermed var Vejen banet for Historikeren Professor *J. P. Anchersen*, der i 1745 udsendte et 398 Sider stort Værk i Kwartformat, betitlet: »Herthadal ved Leyre i Siælland og det gamle Dannemark 150 Aar for og efter Christi Fødsel« og tilegnet »den høyvelbaarne Eyere af Hertedal«, Lensgreve Holstein.

Her faar Fantasiens frie Tøjler, og det er i Sandhed imponerende, hvad den gamle Professor faar ud af sit Emne. Drabeligt og med megen Skarpsindighed gaar han løs paa de formastelige, der har fordristet sig til at ville hævde, at Herthas Lund ikke skulde søges paa Sjælland, men enten paa Rygen, paa Helgoland eller Als, — thi saa forskellige er Meningerne. Bevæbnet med hele Ladninger af græske og latinske Citater massakrerer han dem alle. Han opdynger derpaa et Utal af mere eller mindre besynderlige Beviser for, at Herthas Ø er Sjælland og hendes Lund Skoven ved Lejre. Et af de vægtigste »Beviser« er

selve Stedet, som han har besøgt, og som har indgivet ham den mærkelige Idé, at hele den lange Dal — selv udmaaler han den til 2280 Fod — oprindelig har været en i Bakke-draget kunstigt udgravet Hule, afstivet med Tømmer. Dalen maa da være fremkommet ved, at Hulen er skredet sammen, efter at Tømmerafstivningen er bortraadnet. Selv for vor Tid, der dog har oplevet adskillige Ingeniør-arbejder, synes Anchersens Hule ret uoverkommelig. Da Hertha er Jordens Guddom, anbringer Professoren uden Betænkning hendes Vogn og de hellige Hunøksne i Hulen, der til den ene Side munder ud paa Markerne ved Lejre, som han paa den Tid lader være dækket med Skov som det meste af Sjælland, og til den anden Side naar til den hellige Sø eller Vithe Sø, hvor han lader Afvaskningen af Gudinden og Drukningen af Trællene foregaa. Navnet Vithe Sø er bevaret i nogle Smaahuse, Videsø-Husene, lidt nord for Herthadals-Huset, og om den tidligere Sø minder den nærliggende Mose. Alt dette er for Anchersen saa øjensynligt og ligetil, at han — skriver han — slet ikke som »Bevis« behøver at medtage Bøndernes Beretning om de mange Menneskeben, der opgraves i Engen ved den gamle Vithe-Sø, thi disse Ben, siger han, kunde jo stamme fra de store Menneskeofringer — der senere skal omtales her — eller fra de mange Feltslag, der jo har fundet Sted der paa Egnen. Den noget senere Historiker *Gebhardi* faar alle disse Menneskeben i den gale Hals, idet han fortæller, at man stadig opgraver en stor Mængde Knogler af ofrede Mennesker i »den gamle Sø«; men efter Kortet, der ledsager hans Bog, er denne Sø den nuværende Mose øst for Kidserup Skov. *Gebhardi* kender ogsaa til de mange Feltslag og ved, hvor de har staaet, idet han paa sit Kort benævner Lavningerne i Gravhøj Skov vest for Ledreborg Slot: Stridsmose eller Slagmark. De gamle Historikeres største Fejl var, at de vidste altfor god Besked.

Anchersen, der ikke for intet levede i Rationalismens Tid, forklarer iøvrigt hele Hertha-Dyrkelsen som et Bedrag fra hendes Præsts Side, hvorved han sikrede sig en uindskrænket Magt, men samtidig som et fromt Bedrag, idet Dyrkelsen maatte opfattes som et Gode for de Folk,

der hengav sig til den. Thi, siger Anchersen, hvis Gudinden ikke var kommet til disse stridbare Folk og havde stiftet Fred blandt dem til bestemte Tider, saa vilde de enten have udryddet hinanden eller være gaaet under af Sult, da de paa Grund af deres evindelige Stridigheder og Fejder vilde have forpasset de rette Tidspunkter for Højbjergning og Fiskeri. — En praktisk Mand, den gamle Professor! — Men først og fremmest var det hele jo efter Anchersens Mening sat i Scene af Præsten, for at h a n kunde herske over Folkene. Ved at han paastod, at kun h a n vidste, naar Gudinden indfandt sig i sin hellige Lund og begærede at blive kørt omkring til Folkene, at kun h a n maatte nærme sig til Vognen, og at kun h a n kunde spørge hende til Raads, vandt han en usædvanlig Magt over de ellers uregerlige Folk; thi alt, hvad h a n vilde, var naturligvis Gudindens Befaling, som alle maatte bøje sig for. Anchersen mener, at Præstevælden er gaaet i Arv, og at den ældste Kongeslægt nedstammer fra Herthas Præst. Og det vil næppe forundre nogen, at Anchersen lader Herthas Præst bo ved selve Lejre paa Landtungen mellem Kornrup og Lejre Aaer. — Den meget indgaaende Forklaring af, hvorledes det nærmere gik til, naar Hertha i sin Vogn gæstede Folkene, og hendes Hjemkomst til den hellige Skov er mere end naiv og maa her forbigaaes. Der er dog ingen Tvivl om, at Anchersen har begejstret mange i Datiden, og i *C. A. Lorentzen* har han fundet en Maler, der troligt har gengivet hele Redeligheden i et kuriøst Maleri, der findes paa Ledreborg. Det er gengivet i et Stik af *A. Flint*.

Blæser man Avnerne bort, bliver Kernen i hele Hertha-Historien den Kendsgerning, at germanske Folk og maa-ske ogsaa vort i Aarhundredet før Kristi Fødsel var naaet frem til en Dyrkelse af en Jordens Guddom, en Gud for Frugtbarhed, Grøde og Fred. Tegn, der tyder paa voksende Kultur.

En anden, men yderst tvivlsom Efterretning om religiøs Kultus ved Lejre vil — selv om den er langt senere — vide, at vore Forfædres Gudedyrkelse stadig foregik under barbariske og blodige Former. Der tænkes her paa den

tyske Historieskriver *Thietmar af Merseburg*, der døde 1028, og som i sine *Annaler* under Aaret 931 omtaler »Northmanni« og »Dani«, som tillige med deres Konge af Kejseren blev tvunget til at antage Kristendommen, og i den Forbindelse nævner »de underlige Ting«, han har hørt om Ofringer, der foregaar »ved Kongerigets Hovedstad, Lederun kaldet, i den Landsdel, der nævnes Selon, og til hvilken alle kommer sammen med 9 Aars Mellemrum i Januar Maaned efter den Tid, hvor vi holde Jul, og da slagte de og ofre til deres Guder 99 Mennesker og lige saa mange Heste, Hunde og Haner, som de gav i Stedet for Høge«. — Hertil føjer den praktiske Professor Ancher- sen, der selvfølgelig ogsaa har dette interessante Sted i sin *Herthadal-Bog*, om Høgene: »hvilke de ikke kunde slagte saa mange af, siden de brugte dem til deres Jagt«.

Om Thietmars Efterretning er at bemærke, at den af mange Grunde er ganske usandsynlig. Vi hører saaledes ingen Steder om Menneskeofringer i vort Land, skønt Saxo hentyder til saadanne i Sverrig og Norge, og det er ogsaa udenfor enhver Tvivl, at der i begge disse Lande og ogsaa paa Island har fundet Menneskeofringer Sted endog i Hedenskabets sidste Dage. Adam af Bremen fortæller, at der i Upsala hvert 9de Aar ofredes 9 Stykker af alt levende Mandkøn, og i Offerlunden tæt ved Hovet har Adams Hjemmelsmand set Heste, Hunde og Mennesker hænge i Træerne Side om Side og talt ialt 72 ofrede Mennesker. Og ved Udgravninger i 1846 i den ene af de saakaldte Kongehøje ved Gammel Upsal fandt man baade Menneske- og Dyreben. Efter al Sandsynlighed er det Meddelelser om de svenske Ofringer, der er naaet til Thietmar, og som han ud fra et forstaaeligt Ukendskab til Nordens Geografi har henlagt til det Sted i disse Lande, der var ham mest bekendt, nemlig Lederun, der jo sikkert skal være Lejre. En Undersøgelse af Thietmars Manuskript har stærkt underbygget denne Antagelse, idet man ser, at Forfatteren først har nedskrevet hele Offerberetningen og saa bagefter i Marginen tilføjet Stedbetegnelserne Lederun og Selon. Hermed turde den vel rigelige Mængde Offerblod, der var udgydt over det gamle

Lejre, være aftvættet. At der imidlertid her i Hedenskabets Dage har været en betydningsfuld Kultplads, kan og skal heller ikke betvivles, thi dertil var Stedets almindelige Betydning altfor stor.

Efter dette temmelig langvarige Ophold i Herthadalen maa de øvrige Lokalteter paa Ole Worms Billede nøjes med en hastigere Gennemgang.

Bogstav K betegnes med det samme Navn, som Stedet bærer nu om Stunder, nemlig Hestebjerg; men Worm tilføjer rigtignok i sin Billedtekst, at her var fordom Stalden for de kongelige Heste. En mere ligetil Forklaring paa det ganske dagligdags Navn har den gamle Pastor *Trojel* givet: han siger i sin Skildring fra Lejre, at Hestebjerg har sit Navn af, at her »plejer Bæsterne i Uvejrr at søge Ly og bestandig staa paa en af Siderne«. I 1805 var man ikke nær saa nøgtern, thi da vilde *Fr. Münster* vide, at hele denne store naturlige Banke er Dan Mykillatis Gravhøj, »opkastet med Konst«, og at Kongen er gravsat i den til Hest, iført sine kongelige Klæder og med alle sine Vaaben, og heraf skal saa Navnet Hestebjerg forklares. Dette med en Hest beskæftiger ogsaa Pastor *Wilse*, der i 1792 skrev om Lejre, men han tør ikke afgøre, om det er Kong Dans eller Harald Blaatands Hest, der ligger begravet i Hestebjerg. Saa meget er dog vist, at der tidligere har været en lille Gravhøj paa Hestebjergets Ryg, og den har vel givet Anledning til, at hele Banken er bleven kaldet Kong Dans Gravhøj.

Lige neden for Hestebjerg spores endnu en svag Forhøjning i Terrainet, det er Resterne af en ødelagt og overpløjet Dysse, der paa Worms Billede kaldes Folehøj (L), fordi de kongelige Føl tidligere har haft deres Stald der, siger han i Forklaringen. I en kuriøs Rejsebeskrivelse fra 1806 gives der en anden Udtydning; efter denne bærer den lille Høj Navnet Folehøj, fordi den er som et Føl i Forhold til det store Hestebjerg.

Gaar man paa Worms Billede vest over, træffer man en Høj, kaldet Kirkehøj (M), med den Forklaring, at her, paastaas det, skal der tidligere have ligget en Helligdom. Man kan endnu tydeligt i Terrainet eftervise, hvor det af

Worm angivne Oldtidsminde — rimeligvis en Dysse — har været.

Videre vest og nord paa finder man paa Worms Billede den Banke, hvori der nu er installeret et Vandværk. Worm angiver kort og godt Navnet Frijshøj (N) og intet mere. Der vides intet om, at der har været nogen Gravhøj paa Banken, der hører til den itubrudte Aas, hvoraf ogsaa Hestebjerg er en Del. I Stedet for Frijshøj vilde Frijsbjerg, som denne af Naturen dannede Banke før har heddet, være en heldigere Benævnelse.

Nordligst i Billedet finder man Harald Hildetands Høj, der, som tidligere nævnt, er en Langdysse fra Stenalderen. Den er nu meget ødelagt; allerede i første Halvdel af det 18. Aarhundrede blev Overliggeren fjernet og hugget til Stentrapper paa Lindholm, senere forsvandt selve Gravkammeret, og endog nogle af Randstenene er fjernet; de er nu delvis erstattede med kløvede Sten, og Mindesmærket er endelig blevet fredet. Harald Hildetands Urne kan være nedsat i denne Dysse, men herom vides intet.

Gaar man paa Worms Billede øst over og passerer Løjre Bygade, finder man nordlig i Byen en stor Sten, omgivet af flere mindre. Teksten meddeler, at den store Sten ved sin Form henleder Tanken paa et Sæde, og at den af Byens Beboere kaldes Dronningestolen (B), og at det endvidere fortælles, at her har Dronningen siddet, prydet med Rigets Diadem. Stenen ligger endnu nordlig i Byen, og en rimeligvis gammel Bortsprængning giver den en Form, der godt kan opfattes som et Sæde; men Fortællingen om Dronningen maa henføres til Fablernes Verden.

Længere syd paa i Byen finder man paa Worms Billede den tredje Gaard, mærket med C, og Teksten forklarer, at dette er Stedet, hvor Kongsgaarden har været, og at det endnu glæder sig ved dette Navn. Hertil er blot at bemærke, at ingen endnu ved, hvor Lejreborgen har ligget, men at den lokale Tradition altsaa har udvalgt sig dette Sted og fastholdt Navnet lige til vore Dage. Da den gamle Bondegaaards Udlænger for nogle Aar siden blev nedrevet, kom der under Logulvet en stor og smuk Sten til Syne. Traditionen har kendt den og benævnt den Kongestolen.

En af de mange Lejreskribenter, nemlig Pastor Wilse, omtaler ogsaa »en stor Steen, noget udhulet, kaldet Kongestolen«, og han vil vide, at baade den og Dronningestolen før har staaet paa Danshøj. En anden Lejreskribent, Fr. Münter, har ikke villet lade sig nøje med blot at nævne den lokale Tradition om Kongsgaarden, han gør i sin lille Bog et uforknytt Forsøg paa at bevise, at Kongsgaarden har ligget her; men han har i Sandhed været saare uheldig. Han fortæller nemlig, at man ved at grave ved Gaarden har fundet »en Brolægning af Muurstene, hvilken altsaa formodentlig har været bestemt til Gulv i Kongsgaardens Værelser«. Paa Münters Tid har man altsaa endnu ikke vidst, at brændt Tegl først blev kendt her i Landet omkring Midten af det 12. Aarhundrede. Skal der endelig gisnes, er det meget rimeligere at tro, at en af de gamle Lejrebønder har hentet sig et Læs Mursten til sit Gulv maaske fra det nærliggende Gl. Lindholms Ruin.

Hinsides begge Aaer viser Ole Worms Tegning to store, smukke Høje; de benævnes i Teksten Steenhøj (G) og Kong Olufs Gravhøj (H). Den første er den nuværende Ravnshøj eller Ravnehøj, fredet af Nationalmuseet. Wilse fortæller, at »i Ravnshøj ligger en norsk Stridsmand Ravn begravet, eftersom han omkom der i Nærheden«. Den har enten ved en Fejltagelse faaet et andet Navn hos Worm, eller ogsaa har den i Tidens Løb skiftet Navn. Noget lignende er Tilfældet med de to Høje mellem Aaerne, thi nu benævnes den store, nordlige, der er fredet af Nationalmuseet, Hyldehøj, og den sydlige, overpløjede kaldes Grydehøj (D), medens det paa Worms Tid var omvendt.

Betydelig vanskeligere er det at identificere Worms Olufshøj med noget bevaret Mindesmærke. Der kan enten være Tale om den nu gennemskaarne og delvis ødelagte Nørrehøj syd for Ledreborg Allé eller om en tæt bevokset Høj ligeledes syd for Alléen og ca. 150 m øst for Vejen, der fører til Svogerslev. Derimod kan Worms Olufshøj aldrig blive til den store kendte Olufshøj ved Gaarden Mikelslyst lige ved Alléens Begyndelse, saaledes som afdøde Professor *Axel Olrik* mente, og paa hvilken Antagelse han

har baseret en Artikel i Samfundets Aarbog for 1910. Professor Olrik har ikke haft Øje for, at Worms gamle Tegning i store Træk er saa korrekt, som den er, saaledes at man fortrinlig kan lægge den til Grund for Studier i Marken, naar den benyttes sammen med Generalstabeus Maalebordsblad.

Gennemgangen af Worms Billede kan afsluttes med en Omtale af Landtungen mellem Lejre og Kornerup Aaer, der især tidligere maa have hørt til de ejendommeligste i vort Land, thi efter de gamle Beskrivelser har her Mindesmærke ligget ved Mindesmærke, snart smukt kuplede Høje, snart storslaaede og imponerende Stensætninger. Tilbage er nu kun, som allerede nævnt, Hyldehøj, der ikke kan ses paa Worms Tegning, og Grydehøj (D) samt Resterne af to af de store Stensætninger (O). Ole Worms Tegning giver kun en Antydning af, hvorledes disse har set ud, og paa *Hammers* Kort fra 1751 ligger der kun nogle Sten paa maa og faa drysset ud over Landtungen. Bedre Besked faar man gennem Historikeren Gebhardi, der i 1758 besøgte Lejre og optog en Række Skitser paa Stedet. Af disse kan det ses, at der endnu paa den Tid har været 160 Sten, fordelt i 3 ovale Stenkredse; de fleste af Stenene var allerede væltet omkuld, men dog stod 22 paa deres Plads. Selv saa sent som i 1805, da Münter besøgte Lejre, kunde han tale om 3 Stenkredse, skønt Ødelæggelsen allerede var vidt fremskreden, men værre skulde det blive med Tiden, saa der nu er levnet os sørgeligt smaa Spor af Fortids Storhed. Nedenfor den stærkt nedpløjede Grydehøj finder man kun liggende. væltede og delvis begravne, 31 Sten, hvoraf endog nogle er itubrudte.

Den smukke Dronning Margrethe Sten, lidt syd for den nuværende Hyldehøj, er rimeligvis en Rest af den Stensætning, som Ole Worms Billede viser paa dette Sted (den lille Ring af Sten midt mellem Bogstaverne G og F). Da denne Sten ikke er bleven væltet omkuld, og da den i Forbindelse med en Hyldebusk, der vokser ved Siden af den, er af en smuk og ejendommelig Virkning i Landskabet, har Naturfredningsnævnet kunnet tage sig af den, saa den vil blive bevaret. Værre har det set ud med de 31 Sten

ved Grydehøj, men de vil sikkert nu ogsaa blive fredet, takket være Lejreegnens Beboere, idet 8 Mand er traadt sammen og har dannet Lejre Fredningsforening med det Formaal at frede Resterne af de gamle Stensætninger og senere eventuelt ogsaa andre gamle Minder. Trods en Række Uheld er der Udsigt til, at det skal lykkes denne Forening i Forbindelse med Historisk Samfund for Københavns Amt at faa Fredningen bragt i Orden.

Enhver, der har Sans for vore Fortidsminders ejendommelige og gribende Skønhed, vil første Gang, han ser de omstyrtede Stenkæmper ligge i Række, halvt begravne i Mulden, blive grebet af samme Følelse, som naar man staar overfor en smuk Dysse; og der skal ikke særlig megen Fantasi til at forestille sig, hvor storslaaet de vilde tage sig ud mod den grønne Mark, dersom de kunde rejses i al deres Vælde. — Og hvilket imponerende Skue har ikke den hele Hær paa 160 Stenkæmper mellem de smukke Høje paa den lille aabeskyllede Landtunge i sin Tid frembudt!

Hvad har Meningen været med disse Stensætninger? *Fr. Münter* mener, at de har været til Folkeforsamlinger, naar Kongerne, staaende paa den (gamle) Hyldehøj, blev hyldet eller holdt Ting derfra. Fra denne — ikke meget sandsynlige — Forklaring stammer sikkert deres sædvanlige Navn paa Lejreegnen: Tingstenene. Museumsinspektør *Carl Neergaard* nærer den Anskuelse, at Stenkredsene har været Skibssætninger og derfor stammer fra Jernalderen. Andre Forskere, som *Vilh. la Cour*, lader Spørgsmaalet være ubesvaret. Men i hvert Fald staar man her overfor Resterne af et meget ejendommeligt og storstilet Oldtidsmindesmærke, der ikke mindst af Hensyn til den klassiske Egn, hvori det findes, bør bevares for Eftertiden, og derfor kan man kun udtale sin Glæde over, at netop Lejreegnens Beboere selv har taget Initiativet til Fredningen.

Her er kun omtalt nogle af de mest kendte Oldtidsminder nærmest Lejre By, men der har i Egnen omkring denne været en Mængde Dysser og Gravhøje, og endnu er heldigvis flere smukke Høje, der er af en prægtig Virkning

i Landskabet, bevaret. Da vore Forfædre med Forkærlighed har rejst Minderne for deres døde ved de alfare Veje, vil Oldtidshøjene altid give fortrinlig Vejledning om de gamle Færdselslinier. Naar man for Lejreeggen Vedkommende tilvejebringer et Højkort, hvor baade de bevarede og de forsvundne Mindesmærker er indtegnet, vil det heraf fremgaa — som paavist af *Vilh. la Cour* —, at Lejre maa have været et meget vigtigt Vejknudepunkt, idet Færdselslinier fra Lejre Vig, der kan forfølges videre ind i Horns Herred og Merløseeggen og til Tempelkrogen, samt Veje sydvest og syd fra løber sammen ved Lejre og herfra kan følges videre ind mod Bunden af Roskilde Fjord. Som et uundværligt Led i hele dette Vejsystem har man den mærkelige Dæmning (som Worms Billede antyder, og paa hvis Betydning Direktør *Sophus Müller* først har gjort opmærksom), der umiddelbart syd for Lejre By har ledet Færdselen over Engene og hen mod det Punkt, hvor Lejre og Kornerup Aaer deler sig. Her har et Vadested eller maaske ogsaa en Bro ført over Vandet. Disse meget interessante Oplysninger, som først de senere Aars Forskninger har tilvejebragt, bidrager stærkt til at fastslaa Betydningen af det Sted, hvortil Lejre-Navnet er knyttet, og har gjort Stillingen endnu vanskeligere for de Forfattere, der har forsøgt at flytte det gamle Lejre til andre Egne af Landet.

— Forfølger man — hvad der her kun i store Træk er gjort Forsøg paa — Lejres Skæbne gennem den ret omfattende Literatur, kommer man fra Worm-Stephaniaus over Anchersen til Biskop Fr. Münter, hvis lille Bog fra 1805: »Lejre i Sjælland i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede« har været nævnt her. Selv om den er af Værdi for Nutiden, idet den skildrer Forholdene ved Lejre for godt hundrede Aar siden, hører den i høj Grad hjemme blandt den fantastiske Lejre-Literatur som en sidste Udløber af denne.

Fra Midten af forrige Aarhundrede faar Lejre en anden Behandling i Literaturen; der tages nu videnskabeligt og kritisk paa Spørgsmaalet. Men som det saa ofte gaar: var Fantasiaen tidligere gaaet for vidt til den ene Side, gaar

Kritiken nu for langt til den anden, idet den ender med helt at ville berøve den skønne Lejreegn den gamle Lejrestol. Det begynder med, at *J. J. A. Worsaae* i 1842 fastslaar, at den saakaldte Harald Hildetands Høj er en Langdysse fra yngre Stenalder og altsaa ikke oprindelig oprejst som Minde over den faldne Jernalder-Fyrste. Dette var unægtelig et slemt Stød for Lejre-Fantastiken, og Worsaae begynder da ogsaa at tvivle om Lejre-Traditionernes Rigtighed; men længere end til at udtale, at Sagnene maa have overdrevet Lejres Betydning, naaede han dog ikke.

Et stort Skridt videre gik *Henry Petersen* i sin Doktordisputats af 1876: »Om Nordboernes Gudedyrkelse og Gudetro i Hedenold«, idet han ganske ribbede Lejre for dets Herlighed og reducerede det til at være en Havnestad for Ringsted og derfor — dog alligevel — et hyppigt Opholdssted for Kongerne og et vigtigt, ved en Borg befæstet Punkt.

Men ikke nok hermed: det forsøges helt at flytte Lejre. Det ene Forsøg skyldes dog en Misforstaaelse. I sine tekst-kritiske Bemærkninger til Saxo havde *J. Kinch* i 1874 udtalt, at den Borg, Saxo omtaler under Kong Valdemar, ikke maatte søges ved Lejre, men rimeligvis var Søborg i Nordsjælland. Dette er blevet misforstaaet derhen, at ogsaa Sagnhistoriens Lejre skulde søges ved Søborg. Det egentlige Forsøg paa en Flytning af Lejre er derimod alvorligt nok; det blev foretaget af Magister *H. V. Clausen* i 1916, idet han i sine bekendte Stednavnsstudier opstillede den Hypotese, at Sagnenes gamle Lejre var Udlejre i Nærheden af Ølstykke. Denne Antagelse staar dog i saa nøje Tilknytning til Magister Clausens stærkt personligt prægede Syn paa vore Stednavne, og hvad de oplyser om Oldtidsbebyggelsen, at det sikkert vil falde mange vanskeligt at give den deres Tilslutning.

Men allerede inden den revolutionerende Kritik var gaaet saa vidt, havde Reaktionen allerede indfundet sig. I 1903 hævdede Professor *Axel Olrik* med Styrke i sin Bog »Danmarks Heltedigtning«, at det gamle Lejre, der forsvandt i Luerne fra Kong Rolfs Borg, maatte søges der, hvor Traditionerne saa uimodsigeligt henlagde det, nemlig

til Egnen vest for Roskilde. Og i 1904 stod daværende Direktør for Nationalmuseet, Dr. *Sophus Müller*, paa Hestebjerget og fastslog i et Foredrag for Oldskriftsselskabets Medlemmer, at det gamle Lejre maatte søges der paa Egnen, om ikke netop nede ved Lejre Aa, hvor nu Landsbyen ligger, saa dog ikke langt derfra, nemlig i Omegnen af Voldstedet Gammel Lindholm paa Højderne umiddelbart syd for Lejre Vig, lidt sydvestlig for det nuværende Lindholm.

Til de her nævnte Forskere slutter Lejres sidste og yngste Historiker, Magister *Vilh. la Cour*, sig ved i sine indgaaende Lejrestudier at tilbagevise den ovenfor omtalte Kritik, ved at fremdrage nyt og betydningsfuldt Materiale og ved at hævde det faste Standpunkt, at saa længe der ikke foreligger bestemte Beviser for, at Oldtidens Lejre har ligget andre Steder i Landet, saa maa man lade det blive liggende i Egnen vest for Roskilde.

Og selv om der ikke kan tilvejebringes Beviser for, hvor den sagnomstraalede Lejreborg bestemt har staaet, saa tyder dog alt paa, at dennes Plads har været her, hvor Naturen og Oldtidsminderne har forenet sig om at danne en skøn og værdig Ramme, og hvor stærke Traditioner gennem Aarhundreder har henlagt den. Efter en Tid at have villet skyde disse i Baggrunden, synes altsaa den historiske Kritik selv at have reageret og genoptaget det gamle Standpunkt, men paa et fastere og sundere Grundlag end før. Uden Beklagelse kan vi se de vilde Fantastier forsvinde, uden Tab af noget som helst kan vi kvittere Hertha-Dyrkelsen i den Anchersenske Form og med Glæde sige Farvel til Thietmars bloddryppende Offerhistorier; af virkelig og dyb Værdi bliver der mere end nok tilbage, bl. a. de herlige Sagn, der stadig som en usynlig Glorie svæver over det gamle Lejre, hvorfra Danmarks Rige i Henriks Morgens blev grundlagt og svejset sammen. Af umiddelbar Skønhedsværdi vil denne Egn, der saa kraftigt og skønt fortæller vort Lands Udviklingshistorie, altid være, og for hvert modtageligt Sind vil de prægtige Oldtidsminder altid føre deres ophøjede, tavse Tale.